

MŁYN (234) *sb m*

sg *N* młyn (36). ◇ *G* młyna (57), młynu (1); -a : -u *SarnStat* (5:1; 1070). ◇ *D* młyn(o)wi (3). ◇ *A* młyn (52). ◇ *I* młynem (4); -em (2), -(e)m (2). ◇ *L* młynie (19). ◇ *pl N* młyny (17). ◇ *G* młynów (25); -ów (8), -(o)w (17). ◇ *A* młyny (12). ◇ *L* młyniéch (7), młynách (1); -éch *Mącz* (2), *Strum* (3), *SarnStat*; -éch : -äch *GostGosp* (1:1); ~ -éch (4), -(e)ch (3).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Pomieszczenie i urządzenia rozcierające różne substancje (głównie zboże na mąkę lub kaszę), poruszane ręcznie albo siłą wody, wiatru lub zwierząt; mola Mymer¹, Mącz, Calep, Cn; molendinum Mącz, JanStat; molina BartBydg; pistrinum Mącz; moletrina Calep; machina frumentaria Cn (229) : [mówi osiel:] Gdym do młyná wory nośił: Chłopum z botá wyrwał wiecheć BierEz R3v; OpecŻyw 25; ZapWar [1526] nr 2454, 1547 nr 2611, 1550 nr 2670; Mymer¹ [29²]; BartBydg 92b; Theda [!] y mlyn ma bicz pośpolithi, thak yako bywał stharadawna pospolythy LibLeg 6/157v, 6/79 [2 r.], 160, 9/52 [4 r.], 10/71, 11/28 [2 r.]; LibMal 1544/78v, 1547/137, 1554/195; Diar 79; KrowObr 141; Vítáwilifmy/ iżby wśelákie młyny/ iázy ktoreby były ná Wiflę álbo Wárcie vczynione/ á zwłázczá coby wádzily ku fźciu Szkutam/ Tráftam etc. áby były fkázone. UstPraw E2v, C4, K2v; RejFig Dd3v; RejZwierz 101v, 121, 137; Goski *3; BielKron 405v; Frumentum fressum, Zyto troche kámieniem we młynie náreżone/ to yeft/ skrupione. Mącz 136b; Pistrinum, Locus in quo pinsitur, Młynicá/ młyn gdzie žito przed tym w ftepách tłuczono. Mącz 300d, 140a, 229a, b [3 r.], 240a [2 r.], 300d (12); Mąm [woła kramarka] teź Pytel do Młyná BielSat B4 [idem BielRozm 14], C; RejZwierc 39v; MycPrz II D; Abowiem iako nie dobrze obwáruiefz wźięcia wody ná Młyn z Stáwu/ bárzo fye rady ná tych Młyniéch frawy rwą Strum I2, B3v, D13, D13v [5 r.], I2 [3 r.], I2v [6 r.], I3 (22); WierKróc A3v; Młynarfz ma dawacz dany stego mlyna na kofzdi rok pánu swemu na wyelkę nocz po 72 grzywyen ZapKościar 1588/77, 1580/9, 1582/31v [2 r.], 40v [4 r.], 1584/46v [2 r.], 47 (21); CzechEp 83 [2 r.]; BielRozm 14, 16; Mola, nomen habet a mole, quod faxi mole frumenta leguminaque ea terantur. – Młin. Calep 669a; Moletrina, pistrinum olim dicebatur, quo tempore frumenta tundebantur, non molebantur. – Młin. Calep 669b, 172b, 818a; Klucznik ma tego pilno doględác/ žeby wśelákie zbożá do młynow y zásię z młynow wáżono GostGosp 58; Do młyná wieprze dáwác tákie/ coby ich dokarmiwác GostGosp 62, 32, 54, 58 [2 r.], 60 [3 r.], 62 [7 r.] (23); WujNT Apoc 18/22; W Kárczmę álbo w Młyn [in tabernam et molendinum JanStat 653] žaden nie ma dáć w wiazania SarnStat 683, 202, 209, 343, 644, 681 (25); GrabPospR L3v, L4; KlónFlis F3.*

młyn czyj [w tym: pron poss (6), G sb i pron (5), ai poss (3)] (14): ZapWar 1534 nr 2359, 1537 nr 2563, 1547 nr 2611, [1547] nr 2641; LibLeg 9/51v, 10/71, 11/11, 28; LibMal 1554/183v; Gdańskie miefzczány dárowano tym co pierwey dáwali/ to ielt/ fiedm fet grzywien z mieyfkiego dochodu/ y wżytki młyny mieyfkie z wyśpy z Zoławą máłą y ze wśiami BielKron 391v; á będzie fwe mliwo do Páńfkiego młyná záchowywał GostGosp 62, 136; dwór Dolefczet z iego młynem przy nas y przy Zakonie náfzym ma zoftác SarnStat 1090, 975; [Młyny 2 szołtyfie: jeden na rzece Ropie, [...] drugi na potoku LustrKraK I 142; Jest w tej wfi młyn zamkowy LustrKraK I 206; LustrWpol I 269].

W połączeniu z nazwą młyna lub przymiotnikiem od nazwy miejscowej [w tym: z przymiotnikiem (9), z nazwą (4); młyn + określenie (11), określenie + młyn (2)] (13): ZapWar 1534 nr 2359; LibLeg 9/51v;

wgayewym mlynye za dolłkiem chlopu yednemv kozuch barany dobri vkradl *LibMal* 1545/104; stemze Maczieyem Mlinarzevi za olłieczna wpyotrowłkym mlynye trzy łtrony myąłła vkradli *LibMal* 1545/105; Item wemlynye na Stelmachach przed łzwyątkamy 2 olłkardi vkradl *LibMal* 1547/136v; nalyalłchi wemlynye wyrzbaku worek ploczyenny łpyenyedzmy *LibMal* 1554/195, 1554/183v; *ZapKościer* 1584/47, 1585/61v, 1590/47; *SarnStat* 105, 975, 1308; [Młyn Spithalny, z którego pożytek na szpital idzie *LustrPodl* 61; Młyn nadrożny dworski na strumieniu *LustrWpol* I 269].

W porównaniach (2): ták łię oną iálmużną wzbogáciłł/ iłz iáko z młyná/ z onego gárnká gdzie tę trochę miałł/ mąká łię iey przez pułtrzećią látł/ poki głod trwał/ łypálł. *SkarŻyw* 103; będziecieli tez iako owe kola co kazde na łwoi mlin wode ciagnie tam onim [o *Bogu*] niemilłcie *Paprup* L2v.

W charakterystycznych połączeniach: młyn dziedziczny, krotki, miejski, pospolity, spolny; do mlyna pytel (2); mlyn(y) (z)budować (5), czyniwać, osadzać, podebrać, postawić (stawiać) (2), robić, trzymać; wodę wywieść na młyn; zostać na młynie.

Przysłowie: Nie ma wołow nie ma koni/ Ieden kłopot drugi goni/ Trzebá záprządż do grábárki/ Sucho na młyn rzadkie miárki *BielKom* A4.

Fraza: »młyn miele« (2): nie może być bez tego by łye y Grobla nie miałł trząść kiedy Młyn miele *Strum* I2; *GostGosp* 62.

Zwrot: »we młynie mleć« (2): Pinso, pila tundo vel molis frango, W łtępie álbo w moźdzerzu tłukę/ we młynie álbo w żárnách mielę. *Mącz* 300c; *GostGosp* 134.

Wyrażenia: »młyn na jedno koło, na dwie kole, trzema koł, [o jednym kole, o 3 kołach]« (1:1:1): *Strum* D13v; Młyn trzemá koł/ tuż przy wsi *GostGospPon* 169; [Jest młyn na Wiśle, na łodziach o jednym kole. *LustrKraK* I 58; Drugi młyn na teźże wodzie, który zowiá Borovy, o 3 kołach korzecznych *LustrMalb* II 61].

»koński (a. konny) młyn« = młyn wprawiany w ruch przez konie; mola equinaria *BartBydg*; mola equina *Mącz*; mola iumentaria a. machinaria *Cn* (5): Mola asinaria, eyn efels młł Konłki młyn. *Murm* 145; *BartBydg* 92; *MurzNT* I 86 marg; Mola Asinaria, Osłowy młyn/ w którym osłowie robią/ my nie mamy osłow/ á przeto konny/ albo/ wołowy młyn zowiemy. *Mącz* 17d, 229a; [*LustrRaw* 100; *LustrSand* 86; *ŹródłaEkMalb* II 64].

»młyn korzeczny, [korzecznik]« = młyn poruszany za pomocą koła wodnego zwanego korzecznik (1): Szerokość Przekopy ták czyń iáko wielé wody potrzebuiesz. Iełli ná Młyn Korzeczny ná iedno koło/ tedy dołyc Dwa łokćią. *Strum* D13v; [że telko młyn 1 królewski miescki na łodziach na Dunaiczu, a drugi korzecznik *LustrKraK* I 118].

[»młyn łodny, na łodziach«: Jest młyn na Wiśle, na łodziach *LustrKraK* I 58, 118; Jerzy Burbach mieszczanin warszewski ma też pod miastem na Wyslie 2 młyny łodne *LustrMaz* I 13, II 43.

»młyn mączny«: Na Thurowczyźnie ruda i młyn mączny i folusz był *LustrPodl* 61.

»młyn na miarach, na [której] mierze« = młyn, za którego użytkowanie młynarz świadczył na rzecz pana feudalnego opłaty w miarach zboża: A ten młyn jest na miarach, z którego [...] wymiar zawždy bywa we 3 niedziele. *LustrKraK* I 89; Młyn wodny na trzeciej mierze [...] na strudze Rgiliowskiej *LustrWpol* II 161.]

»osłowy młyn; młyn, w którym osłowie robią« = *młyn wprawiany w ruch przez osły; mola asinaria Mącz, Cn; mola iumentaria a. machinaria Cn (3;1)*: że téż bywały osłowe młyny iako dziś v nas końskie łą *MurzNT I 86 marg; Mącz 17d [2 r.]*, 229a.

[»młyn piekarski: Młyn nazwany Piekarski *ŹródłaEkMalb II 51.*]

»młyn pobrzeżny« (1): A młyn pobrzeżny ná Wiśle zow Bádzielem *KlonFlis F3*.

»młyn na [potoczku, potoku, rowie], rzece (a. rzekach), rzeczce, stawie, [strumieniu, wodzie rowowej, zdrojach]« [*szyk 3:3 (1:4:1)*]: do pana Voyevody wżwzych krzywdach y sprawach ydz volno bilo [...] Item o Młyn na rzeczce Colaczynie kthora yełth granycza, gdyż rzeka yełth pospolitha, a brzeg yey yeden yełth Corony polfkiey, a drugi zyemye Moldawfkiey *LibLeg 6/157v, 9/51v*; Ustawiono, aby nie były ani młyny na rzekach takich, po których by towary ziemskie do morza mogły być spuszczan(e). *Diar 73; BielKron 430*; Ale chcieli mieć ná ónym Stáwie Młyn/ zbuduyże *Strum I2; SarnStat 1070*; [Jest młyn na Wiśle, na łodziach o jednym kole. *LustrKraK I 58*; Młyn jeden na potoku *LustrKraK I 173, I 66, 89, 110, 129, 173, 223*; Drugi młyn Nagorni nad miastem na temże rowie *LustrMalb I 128*; Trzeci młyn przezwany Klodka, od zamku mila, przezwany od ziemianina Klodka, zbudowany na teźe wodzie rowowej jako młyny insze *LustrMalb I 128*; Młyn trzeci na zdrojach, w którym 3 koła korzeczne, dwie mączne a trzecie foluszowe. *LustrSand 227; LustrWpol I 269, II 142, 252*].

»proch z młyna« = *rozpylona mąka, zmieszana z kurzem i innymi zanieczyszczeniami, osiadająca na podłodze i konstrukcjach wewnątrz pracującego młyna* (2): Lekarztwo śpaiające y teź richło goiącze [...] Wezmi prochu z młyna/ pżenicze/ łarcocollam/ wżytkiego rowno *FalZioł V102v, V 102v*.

[»młyn pyłowy«: Młyn trzeci pyłowy od 2 lat zbudowany na teźe grobley *LustrPom 168*.

»słodowy młyn«: [*w Łęczycy*] Słodowy młyn jeden koński, w którym słody pszeniczne mielają *LustrWpol II 133*.

»młyn na wagach, ważny« = *prawdopodobnie na dużych rzekach na palach jak most pontonowy*: Młyn na wagach na Wiśle. – W tem młynie mielą zboże na potrzebę zamkową *LustrKraK I 74*; Dziewiąty młyn ważny, na teźe rzece Pizzi, który teraz jest nowo zbudowany [...] przez młynarza, nazwany Pthaki *LustrMaz II 116; LustrSand 244.*]

»wołowy młyn« = *młyn wprawiany w ruch przez woły; mola iumentaria a. machinaria Cn [szyk zmienny]* (1): *Mącz 17d*; [Cieślom 4, co robili na Rabstynie około wołowego młyna dla mełcia mąki fl. 1/1 – *Wawel 1575/446; LustrMaz II 173*]

[»młyn zakupny« = *młyn, za który jego posiadacz zapłacił panu feudalnemu odpowiednią kwotę, co zapewniało mu lepsze do niego prawa*: W tej wsi jest młyn zakupny na rzece Brzeznicy *LustrKraK I 66, I 173.*]

Zestawienia: »młyn wietrzny, [wiatrowy, wiatrak]« = *wiatrak, młyn poruszany siłą wiatru; mola pneumatica Cn [szyk 1:1]* (2): Ia kom ya nyeposzegl yemu Młyna vyethrznego *ZapWar 1507 nr 2025*; widzieli taką rybę wielką/ iż przewyższála wielkością ich okręty/ którą było widać nád wodą wyfoko/ máiąc pławy iáko v wietrznego młyná powietrzniki *BielKron 452v*; [*LustrMalb I 3, 5, 11*; Przy folwarku sanickim jest młyn wiatrowy *LustrSand 132*; Młyn wiatrak wójtowski, który jest zbudowan na włókach wójtowskich *LustrWpol II 177*].

[»młyn wodny« = *młyn poruszany siłą wody; hydraula, hydromyła, mola aquaria, molinae Cn*: Młyn wodny na stawku a strudze Notesi przesycha i zimie i lecie, tylko z wiosny miele albo kiedy d[ż]dże są wielkie *LustrWpol* II 168, II 161, 161.]

W przen (16): S námi wygnąć bydło w pole S námi młócić y w łtodole. Z dyablém do młyná záuwić Ná dyable drwá z łáfa [!] záuwić. *MWilkHist* F.

Fraza: »sporo młyny mielą [komu]« = *ktos odnosi duże korzyści (1)*: Sporo im więc młyny mielą Kiedy łie pámiętnym dzielą *RejRozpr* C3.

Zwrot: »na swój młyn wodę ciągnąć, obracać (a. obrocić), walić, (wy)wieść« = *działać na własną korzyść (2:4:1:7)*: Aleć zły gdy kogo chwali/ Ná fwoyci młyn wodę wáli *BierEz* S; Rzekłá [...] oto z moich łłuźebnych obierz którą chcefz ku fwey woli (ále to włzytko [królowa] ná fwoy młyn wodę obráćá) *BielKron* 458v; Studere suis compendiis, Ná fwoy młyn wodę obráćá/ to yełt łákomie zbieráć. *Mącz* 288d, 368a; łzkodę zá pożytek przemieniáiąc/ á ná fwoy młyn/ iáko po łtáremu mówiá/ włzyłtkę wodę wiodáć *OrzQuin* C3; *Prot* Dv; *RejAp* 120, 136; *GórnDworz* D7v, Q2; *RejZwierc* 92; *MycPrz* II A2v; był wielki łpor między łtronámi/ gdy obie chytróściá fwą ná fwoy młyn wodę wiodáć [uterque pro se] chćieli píárzowi dym w oczy pułćić/ wywráćáiąc mu on dekret. *ModrzBaz* 88; Zbytek łię krzewił, práwá wítawáły, Lupiełtwá drugich łrodze wćikáły. Kázdy ná fwoy młyn pilno ciągnáł wodę *KlonKr* E2v.

a. *Żarna (5)*: Tedy będą [...] dwie mielące we młynie [*duas molentes in mola*; Będą dwa mléc [!] w iedne żarná *Leop*] *WujNT* *Matth* 24/41.

Wyrażenie: »młyn który rękoma bywa obracany« = *żarna (1)*: Moletrina, Żárná/ młyn który rękómá bywa obráćan *Mącz* 229b.

Zestawienie: »ręczny młyn« = *żarna; mola manuararia Murm, BartBydg; trusatilis mola Murm, Mącz; moletrina, pistrinum Mącz, Cn; pistrilla, pistrina Cn (3)*: Mola manuararia, eyn klein mülen die man mit den henden vmb treit. Ręczny młyn Mola trusatilis *Murm* 145; *BartBydg* 92; *Mącz* 466d; [młyn koński albo ręczny albo żarna, prochownia item spiże rozliczne, czymby mógł zamek albo miasto długo chować, gdzieby oblężenie było. *UstWojsk* 314].

a. *Przyrząd do wytłaczania oleju, prasa (1)*:

Zestawienie: »olejny młyn« (1): mola olearia, Oleyny młyn/ oleyna łtępá/ báran álbo práfá. *Mącz* 463a.

b. *Różnego rodzaju urządzenia rozcierające, napędzane przeważnie wodą, używane przy wyrobie papieru, folowaniu sukna, garbowaniu skór itp. (2)*:

Zestawienia: »młyn folusz« (1): kthore [koszule] wkundorffye v Matiffá vkradl łplothu podlye mlyna folufcha *LibMal* 1544/93.

[»młyn garbarski«: ná którem miescu był przedtem młyn garbarski *LustrMalb* I 156; *ŹródłaEkMalb* II 41.]

»papi(e)rowy, [papierny] młyn« (1): Chartaria officina, Pápirowy młyn. *Mącz* 51b; [Kmelerów młyn papierny zatrzymawa wodę ku szkodzie młynom królewskiem *LustrKrak* I 17; Jest tam przy tych młyniech królewskich młyn papierowy, który młyn JKM dać był raczył [...] dziekanowi warszewskiemu. Płacił mu z niego papiernik fl. 24 *LustrMaz* I 13; *LustrPom* 178; *LustrSand* 16].

[»młyn sukienniczy, sukiennikow, sukienny«: Przy tem młynie 2 młyny, jeden zameszniczy, drugi sukienników. [...] od sukienników przychodzi od każdego postawu per gr 1 den. 3 *LustrMalb* I 55; Item młyn sukienny 1. *LustrMalb* I 191; Drugi młyn sukienniczy, w którym od folowania płacą od każdego postawu per grossum unum *LustrMalb* II 27; *LustrPom* 217.

»młyn szewczy, szwiecki«: Przy tymże młynie [*słodowym w Malborku*] jest młyn szwiecki do tłuczenia dębu, z którego szewcy i garbarze płacą na rok pieniędzy mc. 40 *LustrMalb* II 26; Czwarty młyn Szewczy, z którego szewcy od tłuczenia dębu płacą na rok mc. 10 *LustrMalb* II 85, I 54, 128, 156, II 27; *ŹródłaEkMalb* II 41.

»młyn zameszniczy«: Przy tym młynie są 2 młyny, jedne [!] szewczy i zameszniczy *LustrMalb* II 27, I 55.]

c. [Urządzenia służące do miażdżenia rudy i materiałów używanych do wyrobu prochu:

Wyrażenie: »młyn do tłuczenia prochu, prochowy«: Na tejże wodzie [...] jest młyn do tłuczenia prochu zbudowany, w którym jest stęp 7, także staporów mosiądzowych. *LustrMalb* II 27, I 55, 191; Panewek spiżanych do stęp prochowego młyna mrc 6 *ŹródłaEkMalb* II 68.

Zestawienie: »młyn rudny«: *LustrRaw* 44, 45; *LustrSand* 59, 60; uczynił sobie folwark na tem miejscu, na którym przedtym był młyn rudny. *LustrWpol* II 269.]

d. *Tartak, urządzenie do tarcia drzewa na tarcice* (1) : [młyn, w którym na potrzebę zamku malborskiego trą tarcice, 1. *LustrMalb* I 191; Piąty młyn, który zowią Piła. – Z tego żaden pożytek nie idzie pieniędzy, w którym tylko drzewo trą do potrzeby zamkowej. *LustrMalb* II 85.]

Zestawienie: »tarty, [tracki, tratny] młyn« (1): V tártych młynow tárćice iáko y wymiar ná tydzień odbierać/ á doglądać/ áby były rowno tárte *GostGosp* 164; [Item młyn tracki na potoku, w którym tramy na tarcice w wilgotne czasy rzezą *LustrKraK* I 36, 126; wydano na budowanie młyna tratnego, który zbudowano na Rabstynie dla potrzeby zamkowej fl. 39 *Wawel 1572/439*; *ŹródłaEkMalb* II 59].

e. [Urządzenie do usuwania wody: przy którym był młyn do Sarpawy, którym młynem wyciągano wodę z żuławy do Wisły *LustrMalb* I 83. [Cf młyn wiétrzny/ ábo wodociąg wiétrzny do wywodzenia wod z mokrzyn/ iáko w Pruśiéch tego dość –aquarium, hydragogium vel hydragoga machina *Cn*].]

2. [Przyrząd używany w kuchni, służący do mielenia, rozdrabniania, przerabiania produktów spożywczych na proszek: [w inwentarzu kupca] rusznica ze srebrem za fl. 15, 2 młyny żelazne fl. 20, kamyków szklanych pudełko *InwMieszcz 1561 nr 100*.]

3. *Mielenie; sama czynność mielenia* (3) : A on bil wzyemy hořpodara mego mlinarz czo czynywal mlin *LibLeg* 11/167v; *Goski* 20v; Muřifz trzy kopy do młynárzá ftráćić/ Młyn mu zápláćić. *KlonFlis* F3.

4. *Zestawienia w funkcji n-loc*: (2) :

»Miły Młyn« = *prawdopodobnie dziś Miłomłyn, wieś w pow. ostródzkim* (1): wzięli pod Prufkim Miłthrzem zamki/ Holánd/ Mielzak/ Milimłyn/ Siekierkę/ Piłfcę/ Ornetę/ Lubáwę/ Kwidzin *BielKron* 418.

»Nowy Młyn« (1): [*Bertoldus Bruhane kontor z Królewca*] Rizanow y Litwy ktorzy dobywáli zamku Nowego młyná cztery tyfiące ná głowę poráził. *StryjKron* 308.

Synonimy: **1. a.** *żarna*; **a.** *zest.*: *baran, prasa*, »stępa olejna«; **b.** *zest.* »młyn folusz«: *folusz*.

Cf **MŁYNICA**

TZ